

απάντησε ότι πάει στους Μύλους του Αγίου Γεωργίου στο Κερατσίνι να δει αν υπάρχει αλεύρι για το αυριανό ψωμί. Έδειξε και τα χαρτιά του και είπε πως ήταν ο σκοπός του πολύ σοβαρός. Μα δεν τον άφησαν να προχωρήσει, ούτε και να γυρίσει πίσω. Χρειάστηκε να περιμένει έτσι πάνω από μια ώρα.

Την ώρα που ο Σέπαρντ και ο Πρόεδρος του Ε. Σταυρού ήταν ακόμη στην ταράτσα μάς ειδοποίησαν πως μια γερμανική περίπολος μπήκε στο χτίριο για έρευνα. Είδα τον Άγγλο διερμηνέα αμέσως να βγάζει το περιστροφό του να το ελέγχει και να το ξαναβάζει κάπως πρόχειρα έτοιμο για χρήση. Απ' την πλευρά μου δεν σκέφτηκα ούτε στιγμή για μια τέτοια προετοιμασία, ούτε κι ο Κυβέλλος. Το μυαλό όμως δούλευε και υποπτεύθηκα παγίδα. Όμως σε λίγο ξανάρθαν και είπαν ότι δεν πρέπει ν' ανησυχούμε, οι Γερμανοί έψαξαν στο υπόγειο ίσως για εκρηκτικά κι έφυγαν.

Κατά τις 12 τα μεσάνυχτα ή και περασμένα ήρθε ο αξέχαστος σύντροφός μας Μανώλης Σιγανός απεσταλμένος από το Α' Σώμα του ΕΛΑΣ για να ελέγξει την εφαρμογή της διαταγής του Σώματος και την πορεία των συζητήσεών μας με τους Άγγλους. Από την Κοκκινιά έμαθε ότι δεν επέστρεψα ακόμη κίνησε με το αυτοκίνητό του να μας συναντήσει. Όταν όμως έφτασε στο εργοστάσιο των ΣΕΚ στην οδό Φαλήρου όπου ήταν οι Γερμανοί φρουροί άκουσε το «αλτ!», είπε στο σοφέρ του να ελαττώσει την ταχύτητα και κείνος με το αυτόματο έριξε κατά πάνω στο φρουρό, μόλις έκρινε τη στιγμή και τη θέση κατάλληλη. Κι αμέσως πάλι μ' όλη την ταχύτητα του αυτοκινήτου φύγανε. Πέρασαν λίγα δευτερόλεπτα και στο αυτοκίνητο πέσαν ριπές πολυβόλων, αχρηστεύθηκε. Αλλά οι δύο σύντροφοι πρόλαβαν, βγήκαν και χάθηκαν στο σκοτάδι, έφτασαν ως εμάς με τα πόδια.

Μας περίγραψε όλη την κατάσταση, όπως την είχε αντιληφθεί εκείνη την ώρα, δηλαδή περασμένα μεσάνυχτα οι Γερμανοί κρατούσαν ακόμη τις θέσεις τους στη Λεύκα αλλά δεν υπήρχαν δυνάμεις στο κέντρο του Πειραιά. Απ' την πλευρά μας τον ενημερώσαμε για όλα τα καθέκαστα.

Κατά τις δύο μετά τα μεσάνυχτα κατεβήκαμε στο ισόγειο του

κτιρίου όπου η αίθουσα συσσιτίου των ανδρών της αστυνομίας, και μας πρόσφεραν μύρες. Έπειτα κινήσαμε όλοι με τα πόδια για την έδρα του Ι Τάγματος στο Κερατσίνι για να δούμε τι άλλο έπρεπε να γίνει συμπληρωματικά. Οι δρόμοι καθώς προχωρούσαμε ήταν άδειοι. Φτάσαμε μπροστά στην έδρα του Τάγματος κοντά στην εκκλησιά της Υπαπαντής. Ο σκοπός μάς σταμάτησε. Είπαμε το σύνθημα και παρασύνθημα και ζητήσαμε τον Δ/τή του Τάγματος (Νώντας) ή και τον Καπετάνιο (Αλέκος Βαρυτιμίδης). Βγήκε ο Σπ. Ζερβός Β' Καπετάνιος του Τάγματος και μας πληροφόρησε ότι η έδρα του Τάγματος μεταφέρθηκε στο Μεγάλο Δημοτικό Σχολείο, το απόγεμα, 6-7 λεπτά με τα πόδια από κει. Ο έλεγχος που κάναμε απόδειξε ότι όλα ήταν βασικά προετοιμασμένα σύμφωνα με τις διαταγές, για ενδεχόμενη επιστροφή των Γερμανών να χτυπήσουν το εργοστάσιο κλπ. Δώσαμε οδηγίες για πρόσθετα μέτρα και προ πάντων τονίσαμε να μη χαλαρωθούν στο ελάχιστο παρά την φαινομενική ησυχία.

Η πρόβλεψή μας επαλήθευσε. Κατά τις 5.30 π.μ. και ενώ από μια ώρα και πάνω όλες οι καμπάνες του Πειραιά και των γύρω Δήμων χτυπούσαν χαρμόсуνα την απελευθέρωση της αγαπημένης μας Πολιτείας ύστερα από 1242 μέρες σκλαβιάς, ένα γερμανικό απόσπασμα μ' επικεφαλής τον υπολοχαγό Λίντεμαν (μάθαμε εκ των υστέρων τ' όνομά του) είχε σταλεί από την γερμανική διοίκηση που υποχωρούσε με διαταγή να καταστρέψουν το Ηλεκτρικό εργοστάσιο, Μύλους κλπ. Την είδηση δώσανε τα τμήματά μας από το Ν. Ικόνιο ανάμεσα Πέραμα-Κερατσίνι. Λοιπόν τους περιμέναμε...

Η μάχη άρχισε περασμένες 6 το πρωί στις 13 του Οκτώβρη και κράτησε πάνω από μια ώρα. Μα εκείνη η ώρα ήταν απ' αυτές που φαντάζουν ατέλειωτες... Από τη στιγμή που δόθηκε το σύνθημα από το Ικόνιο, πως οι Γερμανοί ανατίναξαν τις εγκαταστάσεις πετρελαίου της Σελ μέχρι να φτάσουν στη διάταξή μας τα δύο αυτοκίνητα με τους Γερμανούς όλων τα μάτια ήταν κυριολεκτικά καρφωμένα πάνω τους. Κι όσο πλησιάζανε τόσο η αγωνία κορυφώνονταν.

Η διαταγή ήταν να μη ρίξει κανείς αν δεν δοθεί το κατάλληλο σύνθημα – μια ριπή από αυτόματο από το κέντρο της διάταξης. Έτσι τα τμήματα που είχαν πιάσει το Ν.Δ. αντέρεισμα του λόφου του Άι-Γιώργη άφησαν τα γερμανικά αυτοκίνητα να περάσουν ανενόχλητα. Και κείνα ανυποψίαστα πέρασαν τη Λεωφ. Ράλλη στην παραλία κι όταν προσπέρασαν καμιά εκατοσταριά μέτρα την ανηφοριά προς το Εργοστάσιο Ηλεκτρικής, άρχισαν να βάλουν τα πυρά μας κατά πάνω τους απ' όλες τις πλευρές. Οι Γερμανοί αιφνιδιάστηκαν. Τα πρώτα θύματα πέσαν νεκροί και βαρειαύ τραυματισμένοι μες στ' αυτοκίνητα. Συνήλθαν γρήγορα σχετικά κι άρχισαν να ρίχνουν στον αόρατο εχθρό μ' όλα τα όπλα που είχαν στη διάθεσή τους: αυτόματα, πολυβόλα, μυδράλια, χειροβομβίδες ακόμα και δίκαννα μυδράλια. Άλλοι απ' τ' αυτοκίνητα κι άλλοι κάτω απ' αυτά όπως πήδηξαν για να προφυλαχτούν. Ρίχνοντας προσπαθούσαν να πλησιάσουν το μαντρότοιχο του Εργοστασίου, που ήταν ο αντικειμενικός τους στόχος. Μα πλησιάζοντας είχαν να αντιμετωπίσουν τους καλά ταμπουρωμένους ελασίτες του Καλαποθάκου, μέσα από το εργοστάσιο... Οι Γερμανοί ήταν καλά κυκλωμένοι απ' τα πυρά μας κι όσο κι αν η δύναμη του πυρός ήταν άνιση σε βάρος μας, οι άλλοι παράγοντες της μάχης ήταν δυσμενείς γι' αυτούς. Έτσι η μάχη άρχισε σιγά σιγά να γέρνει προς όφελός μας. Οι Γερμανοί άρχισαν να το καταλαβαίνουν και γίνονταν όλο και πιο νευρικοί, τα πυρά τους όλο και πιο άστοχα. Και πάνω σ' αυτή τη στιγμή ρίξαμε στη μάχη τον τηλεβόα μας με τα συνθήματα στα γερμανικά: «Γερμανοί στρατιώτες, η μάχη χάθηκε για σας, παραδοθείτε για να σωθείτε!» «Παραδοθείτε για να σωθείτε, δεν έχετε να φοβηθείτε τίποτα, θα ζήσετε για να πάτε στα σπίτια σας ζωντανοί...» «Στρατιώτες Γερμανοί παραδοθείτε...» Τα συνθήματά μας επιδράσανε στο ηθικό τους, ήταν κιόλας κλονισμένο κάποια στιγμή όσοι βρέθηκαν πιο εκτεθειμένοι στα πυρά μας σήκωσαν τα χέρια και πετάξανε ό,τι κρατούσαν, η μάχη τελείωνε, τελείωσε, νίκησε ο ΕΛΑΣ. Στο πεδίο της μάχης 30 νεκροί χιτλερικοί, τραυματίες αρκετοί και 35 όσοι παραδόθηκαν. Κι ο υπολοχαγός Λίντεμαν μ' αυτούς.

Τους συγκεντρώσαμε σ' ένα θάλαμο στο ισόγειο του Σχολείου που το χρησιμοποιήσαμε για Διοικητήριο του Ι Τάγματος, τουςμίλησα και τόνισα «σήμερα χάσατε τη μάχη τούτη, αύριο θα χάσετε τον πόλεμο, σας λέγαν ψέματα οι στρατηγοί σας κι ο Χίτλερ... Θα νιώσετε ντροπή για τα εγκλήματα που διαπράξατε στις χώρες που καταχτήσατε...» Τα πρόσωπα όλα ημέρωσαν, ο Λίντεμαν σαθηρίο πιασμένο σε παγίδα. Τους παραδώσαμε τελικά στις 10-15 Νοεμβρίου στη Διοίκηση των αγγλικών στρατευμάτων.

Έτσι συνέχισε να λειτουργεί το εργοστάσιο του Ηλεκτρικού, η αγαπημένη μας Πολιτεία δε στερήθηκε το φως.

22. Πού πάμε; Γιατί ξεκινήσαμε;

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΑ

ΕΜΕΙΣ ΖΟΥΣΑΜΕ τότε με την απελευθέρωση σε μεγάλο ενθουσιασμό. Δεν είχαμε υποψιαστεί καλά τι γίνεται. Πρώτες μέρες του Δεκέμβρη, δύο μήνες μετά που φύγανε οι Γερμανοί, ειδοποιήσανε ότι θα γίνει συλλαλητήριο στην Αθήνα για να υποστηρίξει ο κόσμος τα αιτήματά του, τα αιτήματα του ΕΑΜ.

Λοιπόν ξεκινήσαμε απ' τον Πειραιά στις 9 το πρωί απ' το Δημοτικό Θέατρο. Ήταν εκεί τα γραφεία μας. Αρχίσαμε περπατούσαμε την οδό Πειραιώς, κόσμος πολύς ενώθηκε με μας στο δρόμο από συνοικισμούς, από παρόδους στο Μοσχάτο, στην Ιερά Οδό. Φτάσαμε στην Ομόνοια. Εκεί στις αρχές της οδού Σταδίου σ' ένα ξενοδοχείο, θαρρώ το λέγανε «της Γαλλίας», ήταν γραφείο των Άγγλων και των Εδεσιτών. Εμείς λέγαμε τα τραγούδια μας. Οι Εδεσίτες αρχίζουνε από πάνω βρισιές, προσβολές, ο κόσμος απήντησε κι από κάτω, αρχίζουν ξαφνικά χτυπούνε από μπαλκόνι με αυτόματα και με πολυβόλο, ξεχωρίζουμε τον ήχο τους, τα 'χωμες στ' αυτιά μου τώρα που μιλώ, μα δεν έβλεπα τίποτε, είμαστε πλήθος πυκνό, μας πάει το ρεύμα προς τα μπρος, τραβούμε, τραβούμε για το Σύνταγμα. Λένε πως χτυπηθήκανε δύο δικοί μας, πως η σημαία μας είναι τώρα αιματωμένη, έτσι λένε γύρω μας. Προς το Σύνταγμα πλησιάζοντας αρχίζουν άλλοι πυροβολισμοί, ρίχνουν αδιάκοπα, ο κόσμος σκορπίζει, τρέχομε σε παρόδους. Χτυπούσανε από το ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία» ήτανε στρατηγείο του Σκόμπη κι απ' το αρχηγείο της Αστυνομίας γωνία Πανεπιστημίου και Λεωφ. Κηφισιάς, όπου κατέβαινε ο λαός απ' τις ανατολικές συνοικίες.

Μιλά ένας διαδηλωτής που βρέθηκε στο σημείο εκείνο. Είχαμε φτάσει κοντά Ηρώδου Αττικού, φωνάζαμε συνθήματα: «Έξω Σκόμπη», «Έξω δεύτεροι καταχτητές». Είμαστε άοπλοι, μας στα-

ματούνε, δεν αφήνουνε οι χωροφύλακες να προχωρήσουμε, μας κόβουνε, άλλοι πετιούνται μπρος με κατεβασμένα κεφάλια, άλλοι πετιούνται προς τα πλάγια, δίπλα μου, δυο βήματα πιο κει πέφτει ένας, ύστερα κι άλλος σκύβομε τους σηκώνομε. Ήτανε πληγωμένοι. Τους πάμε τρέχοντας σε μια πάροδο, ούτε ξέρω πού, τους ακουμπάμε στο πεζοδρόμιο, τρέχομε πίσω, φωνάζομε στον κόσμο να συγκεντρωθεί προς τον Άγνωστο, ανεβαίνομε προς Κολωνάκι, ξανά κατεβαίνομε, μας δείξανε διάβαση ανοιχτή εκεί από Βουκουρεστίου, ξεμπουκάρομε, μας ρίχνουνε αδιάκοπα. Θυμούμαι μια γυναίκα πεσμένη χάμω. Ήτανε πληγωμένη στον ώμο. Κάνω να σκύψω να την σηκώσω, φωνάζω έναν, μας παίρνει μπρος ο κόσμος μας φωνάζουνε «τοίχο τοίχο προχωράτε», «χαμηλά». Στη Λεωφ. Αμαλίας στις 3 το μεσημέρι πάνω κάτω μάς σκορπίσανε απ' τις 12 που συναχτήκαμε.

Την άλλη μέρα στις συνοικίες αρχίσανε οδομαχίες. Εξοπλίσανε οι Άγγλοι στα γρήγορα πια και συστηματικά τους Χίτες και κάθε είδος δεξιούς, άναψε η Αθήνα όλη. Εγώ κατεβαίνω προς του Ψυρρή. Ένα τετράγωνο το βαστούν δικοί μας, τ' άλλο Χίτες. Προχωρώ σαν αδιάφορος. Έχουν μοιράσει δίπλα σε σπίτια δεξιών. Καθώς περνά ανοίγει κουφωτά ένα παντζούρι μου ρίξανε, με είδανε που κουβέντιαζα στην άλλη γωνιά με τους Ελασίτες, κρατούσα μια γκαμπαρτίνα τυλιγμένη στην αμασχάλη μου. Οι σφαίρες εκεί βρήκανε. Δίνω έναν πήδο στην άλλη γωνιά, οι Ελασίτες ξεδιπλώσανε την γκαμπαρτίνα με γδύσανε. Καμιά σφαίρα δεν με πήρε, συνέχισα. Στον Πειραιά πήγα να συναντήσω την κοπέλα που έγινε ύστερα γυναίκα μου. Δεν την βρήκα. Γυρίζω πίσω, πάω τη βρίσκω σπίτι ενούς φίλου μας. Όλα τα πήγαιν' έλα τούτα ποδαρόδρομος και χωρίς φαϊ. Πριν βραδιάσει την παίρνω και τραβούμε για ένα σπιτάκι που έμενα στα Μελίσσια. Στους Αμπελοκήπους μας πιάνει «μπλόκο» Άγγλοι και χωροφυλακή. Ρωτώ την κοπέλα «έχεις επάνω σου τίποτα;» Μου λέει «όχι». Μα είχε «Ριζοσπάστες» για διανομή στη φόδρα της τσάντας της, έπειτα μου το ξομολογήθηκε. Είμαστε πολλοί πιασμένοι, μπουλούκι, μας φυλάγανε σ' ένα νοσοκομείο στο προαύλιο. Σε λίγη ώρα βγάλανε

τις γυναίκες. Με χαιρετά η δική μου χαμογελαστή βγαίνει. Μου λέει: «Πάω προς τα Εξάρχεια». Έπειτα βρίσκω έναν που φύλαγε μοναχός μια διπλανή πόρτα. Μου φάνηκε καλός δε λέω τίποτα, περνώ δεν μ' εμπόδισε. Πάω τρεχάλα στο φιλικό μας σπίτι στα Εξάρχεια. Εκεί μας κοιμήσανε. Είχανε και χόρτα βραστά και γαλέτα, φάγαμε. Πρωί πρωί ξεκινήσαμε, περάσαμε τα Τουρκοβούνια, ερημιά –την παραμονή εκεί γίνανε μάχες με πυροβολικό μάλιστα, στις πλαγιές πολλοί σκοτωμένοι, ένας πάνω στον άλλον και κατά σειρά. Τους τρώγανε τα κοράκια. Στην πίσω πλαγιά ήβραμε τον ΕΛΑΣ του βουνού.

Η γυναίκα του συνεχίζει:

–Θυμούμαι την άλλη μέρα είχαμε σφάξει έναν κόκορα να φάμε, μέσα στο τσουκάλι έβραζε, χτυπά η πόρτα, μας λένε: «Αμέσως ετοιμαστείτε φεύγομε, η οργάνωση όλη φεύγει, μην πάρετε πράματα, έχομε πορεία. Ένα σακίδιο πήραμε, αφήσαμε τον κόκορα στο τσουκάλι. Άρχισε η πορεία, περάσαμε Μαρούσι, Κηφισιά, τα μεγάλα σπίτια όλα κλειστά, πώς μου φανήκανε άγρια... Περπατούμε, περπατούμε, μας δώσανε δρομολόγιο. Συναντήσαμε κάτι μπουλούκια που κατεβαίνανε αντίθετα προς εμάς, τους χαιρετούσαμε, ρωτούσαμε πού τραβούνε, αυτοί αμίλητοι. Έπειτα μάθαμε πως ήτανε όμηροι που είχε σηκώσει ο ΕΛΑΣ και τους άφησε.

Φτάσαμε στο Κακοσάλεσι, μας πήρανε σε σπίτια μας ταΐσανε μάλιστα καλά, κοιμηθήκαμε.

Την άλλη μέρα ξεκινήσαμε. Από ένα ψήλωμα του δρόμου είδαμε τη φάλαγγα. Ήτανε ατέλειωτη. Κάθε ηλικία, κάθε σουλούπι. Ένας ανάπηρος με πατερίτσες, μια γυναίκα πιασμένη με καρτσάκι, το σπρώχνει ένας άντρας, μια με το σκυλάκι της στην αγκαλιά. Ο κόσμος αρχίζει και ρωτά «πού πάμε», «γιατί ξεκινήσαμε;» Δεν υπάρχει απάντηση επίσημη. Ακούμε διαδόσεις ότι τραβούμε προς τα σύνορα. Καταλαβαίνουμε λίγο πολύ πως κι η πορεία αυτή έχει σχέση με τον πόλεμο που ανοίξανε οι σύμμαχοι εναντίον του λαού. Εξάλλου 4 φορές μας κυνηγούνε αεροπλάνα εγγλέζικα. Πετούνε χαμηλά και μας πολυβολίζουνε. Όπως οι Ναζήδες. Κρυβόμαστε στους θάμνους, σε δένδρα. Αφήνομε τη σι-

δηροδρομική γραμμή που ακολουθούσαμε. Δεν υπήρχανε τρένα, μόνο βαγόνια συναντήσαμε αναποδογυρισμένα και σαμποταρισμένα, πιστεύω από τους Γερμανούς πριν φύγουνε.

Δεν θυμούμαι τα χωριά ένα ένα όπου μείναμε. Μετά 2-3 μέρες πορεία φτάσαμε βράδυ σε χωριό κοντά στις Θερμοπύλες. Στεγαστήκαμε στο σχολείο. Πλαγιάσαμε στο τσιμέντο, δεν είχαμε κουβέρτες ούτε ρούχα. Φορούσα ένα πλεχτό. Είχανε διαλυθεί τα παπούτσια μου, κάτι γοβάκια χαμηλά. Είπα να μ' αφήσουνε πίσω, μου φάνηκε πως δεν αντέχω άλλο. Μου φέρανε έναν κουβά νερό κάπως ζεστό για τα πόδια μου. Μας σηκώσανε όμως πάλι βιαστικά. «Γρήγορα, γρήγορα σηκωθείτε, θ' ανατινάξουμε τη γέφυρα».

Εγώ ακόμα με τα πόδια στο ζεστό νερό μα τι να κάνω, σηκώθηκα, φόρεσα ένα ζευγάρι αρβυλάκια που είχε κάποιος στο σακίδιο.

Μέσα σε δυο τρεις ώρες φτάσαμε στις Θερμοπύλες. Μας περιμένανε στο φυλάκιο να περάσουμε τη γέφυρα για να την ανατινάξουν. Περάσαμε, φτάσαμε κοντά στις πηγές. Είχανε και κει φυλάκιο και μας φωνάζανε «μη στα ζεστά νερά, θα πρηστείτε ύστερα». Δεν μας αφήσανε να σταματήσουμε καθόλου. Ξηλώσανε και το φυλάκιο μετά από μας. Τώρα πια περπατούμε νύχτα. Έχει έρθει εντολή, για να μη μας πολυβολίζουνε. Τη νύχτα μεγάλη μουγκαμάρα. Έπειτα εφτάσαμε στη Λαμία. Εκεί μας είχανε συσσίτιο στο Καφενείο του Λαού. Από κει πιάσαμε ανηφορίζαμε τις κορδέλες για το Δομοκό. Άρχισε το χιόνι. Ο δρόμος καταχιονισμένος, βουλιάζαμε. Ό,τι έχομε το ρίχνομε στο κεφάλι στις πλάτες. Μα τι έχομε; Κανένα μαντίλι, καμιά εφημερίδα. Έβλεπα μπροστά μου παντού χιόνια, μ' έπιασε τρόμος. Τραβούσαμε για το Δομοκό. Δεν φαινότανε τίποτα, το χωριό μες στο χιόνι μόνο τα σκυλιά πιάσανε και γαυγίζανε. Δε σταθήκαμε καθόλου. Θα μας έκοβε τα πόδια το κρύο, πού να σταθούμε. Μας είχανε δώσει από 1-2 κονσέρβες στη Λαμία, όποιος είχε κουράγιο έτρωγε περπατώντας. Φτάσαμε στη Λάρισα μείναμε μια μέρα και μια νύχτα σ' ένα σπίτι που είχε γιό Ελασίτη. Μας περιποιηθήκανε πολύ, μας στρώσανε κρεβάτι, ζεστά ρούχα, φάγαμε πλυθήκαμε. Θυμούμαι

μας μαγειρέψανε λουκάνικα με πολύ πιπέρι. Πώς μας φάνηκε. Εκεί γίνηκε συζήτηση. Μάθαμε πως τραβούσαμε για Θεσσαλία.

Μετά 2 μέρες τραβήξαμε πάλι πιο ξεκούραστοι. Θυμούμαι περνούσαμε πρωί πρωί ένα χωριό. Τραγουδούσαμε 2-3 κοπέλες. Μας άκουσε μια γριά, σκύβει απ' το παράθυρο «πούθε 'ρχόσαστε ουρέ χαντακουμένις, πού πάτε και τραγουδάτε;»

Έπειτα μείναμε στη Μ., μας πήρε στο σπίτι του ο Πρόεδρος. Είχε 3 κορίτσια. Μας ετοιμάσανε πίτα και στριφτάρι. Μας στρώσαν τον σοφρά. Το πρωί γάλα ζεστό, περάσαμε καλά. Τα παπούτσια μου όμως πάλι κουρελιαστήκανε. Τώρα δεν φοριόντουσαν πια, πατούσα πάνω στο χιόνι ξυπόλυτη, μα δεν ένιωθα πια πόνο και κανένας δεν ήξερε να με συμβουλέψει για κρυοπαγήματα, μα και τι να με συμβουλέψει.

Άμα φτάσαμε σ' ένα χωριό καθήσαμε μπρος σε τζάκι. Τότε αρχίσανε πονούσανε τα πόδια μου πολύ. Με τρίψανε καλά καλά, μου τα τυλίξανε, δεν έπαθα κρυοπαγήματα, μου δώσανε κάτι παλιά πέδιλα και κάλτσες. Την άλλη μέρα μου 'στειλε η Οργάνωση δυο ζεύγη άρβυλα να διαλέξω το ένα και διάλεξα. Εκεί χωρίσαμε από τους φυματικούς και η οργάνωση φρόντισε, τους στείλανε σε σανατόριο σε ορεινό χωριό.

Φτάσαμε τέλος στους Σοφάδες. Μας λένε: «Είναι παρακάτω ένα σπίτι καλό να μείνετε μα δεν είναι δικοί μας». Πήγαμε, ήτανε πολύ κουμπωμένοι. Ο άντρας του σπιτιού είχε σκοτωθεί από αντάρτες. Λίγο λίγο ανοίξαμε κουβέντα. «Κι εμάς χαθήκανε πολλοί δικοί μας από δικούς σας». «Ποιος φταίει, ας όψονται όσοι μάς βάζουνε ν' αλληλοφαγωθούμε». Μας περιποιηθήκανε πολύ, πήξανε τυρί, γιαούρτι για μας. Άμα φύγαμε μας γεμίσανε κι ένα σακουλάκι με ψωμί και διάφορα.

Από κει πήγαμε άλλοι Καρδίτσα κι άλλοι Τρίκαλα. Μέσα στον κάμπο πέσαμε στη λάσπη, μια λάσπη όλος ο κάμπος, λιώνουνε τα χιόνια. Σήκωνες το ποδάρι κι έβγαινες φορτωμένη λάσπη οκάδες. Περπατούσαμε διπλές ώρες. Μείναμε στο λασποχώρι στο σπίτι ενός νοικοκύρη καλού, εκεί τελείωσε η πορεία. Μέρες 17. Εκεί έγινε προσπάθεια και να ξεψειριάσουμε. Υπεύθυνη εγώ για πλύ-

σιμο ρούχων 10 συντρόφων. «Δεν μπορώ», έλεγα. Εκείνοι μου 'λεγαν: «Ποιος άλλος μπορεί από σένα καλύτερα;» γιατί εγώ ήμουν η μόνη γυναίκα. Καθώς έριχνα το ζεστό νερό πάνω στις φανέλες, έβλεπες αχνίζανε οι ψείρες και φουσκώνανε σαν φασόλια. Καθαριστήκαμε αρκετά. Μείναμε σχεδόν μήνα εκεί. Εγώ άρχισα να ράβω. Με θέλανε σαν Αθηναία που ήμουνα κάτι να τους ράψω. Είχανε κρυμμένα διάφορα υφάσματα. Μου δίνανε για πληρωμή αυγά, κοτόπουλα, έτσι συντηρηθήκαμε αρκετά καλά. Κάναμε και πολιτική δουλειά. Μίλησα κι εγώ μια μέρα στο σχολειό στις γυναίκες. Είχαμε πολύ ενθουσιασμό.

Ήρθε ύστερα η εντολή να γυρίσουμε στην Αθήνα. Μπήκαμε σε κάρα. Με κάρα κατεβήκαμε στην Αθήνα Λαμία. Μάθαμε τα νέα της συνθήκης της Βάρκιζας.

Στο διάστημα τούτο κι οι δεξιοί σηκώσανε κεφάλι. Δυο φορές μας πετροβολήσανε καθώς περνούσαμε χωριά.

Εφτάσαμε νύχτα στο Χαϊδάρι. Άμα είδα τα φώτα της Αθήνας μου ήρθε να κλάψω. Μου φάνηκε πως γυρίζαμε από μεγάλη ξενιτιά. Τώρα πιάσαμε και συλλογιζόμαστε τι θα βρούμε άραγε στα σπίτια μας. Ξέχασα να πω πως στη Λαμία μάς είχαν φορτώσει σε αγγλικά καμιόνια. Μπήκαμε νύχτα στην Αθήνα, νύχτα μας φέρανε στο Σύνταγμα. Πλατεία νεκρή, αβάσταχτο κρύο, μας κάνανε 3-4 βόλτες για ξεφτελισμό και για να φαίνονται κυρίαρχοι. Έπειτα μας κουβαλήσανε σε μια καπναποθήκη. Μας καταγράφανε, όλη νύχτα γράφανε. Τέλος μας αφήσανε. Άμα πήγαμε στο φιλικό μας σπίτι κοντέψανε να μη μας γνωρίσουνε. Κι άμα πήγαμε στο δικό μας δεν ήβραμε τίποτα, ούτε ρούχα, ούτε πιάτο, τίποτα.

1945-1950

23. Έχασα τα λογικά μου και το δρόμο

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΑΓΡΟΤΗΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1945, η κυβέρνηση Σοφούλη που βρισκότανε στα πράγματα έπειτα από απόφαση των Άγγλων που κυβερνούσαν μετά την απελευθέρωση, είχε αποφασίσει να δώσει μερική αμνηστία στους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, βρισκότανε χιλιάδες στις φυλακές, με κατηγορίες για «εγκλήματα» επί Κατοχής. Κι εγώ πιασμένος απ' τους συνεργάτες των Γερμανών μετά τη Βάρκιζα βρισκόμουνα στην Ακροναυπλία, στο ίδιο κάτεργο όπου με συκοφαντίες είχαν κλείσει μετά την Απελευθέρωση από τους Τούρκους οι Βαυαροί τον Κολοκοτρώνη. Είχα 8 μήνες μέσα.

Ένα απόγευμα στο προαύλιο μού λέει κάποιος πως μια γυναίκα από την Κόρινθο έφερε αποφυλακιστήρια και πως άκουσε και τ' όνομά μου. Δεν το πίστεψα. Ήμουνα θαλαμάρχης. Πήρα τις κονσέρβες που μας δώσανε για το βραδινό συσσίτιο και τις πήγα στο θάλαμο. Άρχισα να κάνω τη διανομή στους ομαδάρχες. Η φυλακή είχε κλείσει και βρισκόμαστε μέσα στους θαλάμους. Άξαφνα ανοίγει η πόρτα και μπαίνει ο αρχιφύλακας με ένα χαρτί και φωνάζει 4 ονόματα. Ανάμεσα σ' αυτά ήμουνα κι εγώ. Ήμαστε όλοι χωριανοί και είχαμε πιαστεί το ίδιο βράδυ από τους χίτες του χωριού μας. «Να η αρβύλα» λέω, «που βγήκε σωστή». Μας είπαν να τοιμαστούμε και να κατεβούμε κάτω. Απολυόμαστε με βούλευμα αθωωτικό.

Είμαστε λεύτεροι. Το βράδυ κοιμηθήκαμε στην Πρόνοια (Ναύπλιο) σ' ένα σπίτι που μας πήγε η οργάνωση. Όλη τη νύχτα δεν έκλεισα μάτι. Σκεπτόμουνα πώς θα χειριστώ τα πράγματα πηγαίνοντας στο χωριό. Όξω χιτοκρατία πέρα για πέρα.

Το πρωί 13 του Δεκέμβρη, 45 άτομα στο σταθμό Ναυπλίου βγάλαμε εισιτήριο για την Κόρινθο και σε λίγη ώρα φύγαμε με οτομοτρίς. Φτάσαμε και τραβήξαμε προς την πόλη. Μπήκαμε στο αυτοκίνητο για το Κιάτο, γνωστοί οι ταξιδιώτες, οι περισσότεροι

μαύροι που ξέρανε από πού ερχόμαστε. Τους άκουγες να λένε για να τ' ακούμε και μεις: «Σαν πάνε στα χωριά θα τους σκοτώσουν». Όμως ακόμα είχαμε κι επιρροή κι εκτίμηση στον κόσμο, η απόφασή μας ήτανε να πάμε στο χωριό για να δώσουμε αέρα στον κόσμο και να πραγματοποιήσουμε τη συμφιλίωση που τόσο ποθούσε ο βασανισμένος κοσμάκης.

Φτάσαμε στο Κιάτο τραβήξαμε τον κεντρικό δρόμο. Ο κόσμος μας υποδέχτηκε με χαρά. Τύχαινε και τη μέρα αυτή να είναι γιορτή και να μη δουλεύουνε. Έμεινα εκεί γιατί έπρεπε να συναντήσω κάτι ανθρώπους. Το βράδυ έμεινα στο σπίτι μιας ξαδέρφης μου.

Ήρθε την άλλη μέρα επιτροπή από το χωριό. Συναντηθήκαμε, μιλήσαμε και συμφωνήσαμε πώς θα επιβάλλουμε την ησυχία. Η επιτροπή ήτανε χίτικη από τους «διαλλακτικούς», όπως λεγότανε. Ορίσαμε και ημέρα που θα πήγαινα απάνω.

16 Δεκέμβρη. Έφυγα μαζί με τη μακαρίτισσα τη γυναίκα μου για το χωριό. Στο δρόμο συναντούσα πολλούς χωριανούς που με χαιρετούσανε με εγκαρδιότητα. Έφτασα στο σπίτι μου και δεν πρόκανα να ιδώ τον κατάκοιτο πεθερό μου, όπου έρχεται η νύφη μου και μου λέει: «Φεύγα πατέρα, έρχονται να σε σκοτώσουν». Έφυγα, δεν κάθησα. Και πράγματι όπως έμαθα την άλλη μέρα, ήρθαν στο σπίτι οι τρομοκράτες με τα πιστόλια στα χέρια, έψαξαν τα δωμάτια, δεν με βρήκαν και έφυγαν. Είχαν αποφασίσει να με σκοτώσουν για παράδειγμα στην πλατεία του χωριού. Έφυγα λοιπόν πάλι για το Κιάτο. Στο δρόμο βρίσκω έναν παλιό Ελασίτη που μου είπε πως είχε σταλεί επίτηδες για να μάθει πού βρισκόμουνα γιατί αποφασίσανε αποβραδís να με σκοτώσουνε. Τον ευχαρίστησα και έφυγα. Έφτασα στο Κιάτο. Διηγήθηκα τα γεγονότα στο γιο μου, που μόλις κι αυτός είχε αποφυλακιστεί αφού αθωώθηκε στο κακουργοδικείο Ναυπλίου. Εξακολουθούσα να μένω στο σπίτι της ξαδέρφης μου και να παρακολουθώ την κατάσταση.

18 του Δεκέμβρη. Το βράδυ έπεσα να κοιμηθώ στην κουζίνα. Ο ξάδερφός μου είχε νυχτέρι στο σταφιδεργοστάσιο και ήρθε κατά τις 12. Εμένα δε με 'παιρνε ο ύπνος. Κάποιο προαίσθημα είχα πως θα μου γίνει κακό.

Πέρασε περίπου μια ώρα μετά τον ερχομό του ξαδέρφου μου κι ακούω χτύπους στην αυλόπορτα και φωνή: «Κώστα, έλα άνοιξε», δήθεν πως του φωνάζουνε συνάδελφοί του εργάτες. Με φάγανε τα φίδια. Κατάλαβα πως για μένα ήταν η νυχτερινή επίσκεψη. Σηκώθηκε αυτός και άνοιξε. Ανοίγει λοιπόν και μπουκάρουνε καμιά δεκαριά οπλισμένοι χίτες χωριανοί μου. Τον ρώτησαν για το παιδί μου και για έναν άλλον. Τους είπε πως έφυγαν. Κατόπιν ρωτούν για μένα. Τους λέει πως ήμουνα εκεί. Εντωμεταξύ εγώ είχα σηκωθεί και στεκόμουνα όρθιος. Με φωνάζει: «Κώστα σήκω, σε θέλουνε». Όπως ήμουνα γυμνός σηκώθηκα και άνοιξα την πόρτα. Ήτανε ισόγειο. Απόξω στην πόρτα ήτανε ο αρχιτρομοκράτης Μ. και ο ξάδελφός μου. Έξω ήταν φεγγάρι και έβλεπα. Με διέταξαν να τους ακολουθήσω. Φυσικά αρνήθηκα και στιγμιαία δέχτηκα έναν πυροβολισμό. Μου ήρθε ζαλάδα και έπεσα πλημμυρισμένος στο αίμα και το αριστερό μου χέρι ξερό. Είμαστε τόσο κοντά, που η μπαρούτη μύριζε μέρες στα ρούχα μου. Αυτός πήγαινε για το κεφάλι. Νομίζοντας πως με σκότωσαν έφυγαν, από μέσα από ένα διπλανό ποταμάκι έφυγαν και ξημερώθηκαν την άλλη μέρα σ' ένα χωριό, 3 ώρες μακριά. Εκεί σκότωσαν το Θανάση Τ.

Η οικογένεια του ξαδέρφου μου μπροστά σ' αυτό το ξαφνικό άρχισε να ζητά βοήθεια από τη γειτονιά και την αστυνομία. Αλλά η μεν πρώτη είχε αμπαρωθεί και μουδιάσει από το φόβο, η δε αστυνομία αδιαφόρησε. Ευτυχώς ότι βρέθηκαν μερικοί φίλοι μας εργάτες και η εξαδέλφη μου και μια άλλη γυναίκα, με βάλανε σ' ένα ντιβάνι και με πήγαν στο γιατρείο του Μ. Όσπου να ξυπνήσει ο γιατρός να γίνει η σχετική «αναγνώριση» και κάτι τέτοια, πέρασε ώρα πολλή, εστράγγιξα στο αίμα και με περνούσε το κρύο καθώς ήμουνα μουσκεμένος από το αίμα και Δεκέμβρης μήνας, η καρδιά του χειμώνα. Καμιά φορά μας ανοίξανε. Μου πλύνανε το τραύμα με βενζίνη και με αφήσανε. Όλη τη νύχτα έτρεμα σαν το ψάρι από το κρύο και από το φόβο μήπως έλθουν και με εκτελέσουν εκεί μέσα. Ευτυχώς αυτοί με νόμισαν για νεκρό και είχαν φύγει. Πέλαγος η νύχτα του χειμώνα, πού να ξημερώσει. Μα και

τι να πω για τις γυναίκες αυτές, ποτέ δεν θα τις ξεχάσω, που όλη τη νύχτα κάθονταν στο κεφάλι μου και με την καλοσύνη τους μου 'διναν κουράγιο. Ξημέρωσε καμιά φορά, ήρθαν τα παιδιά με πήρανε για να μεταφερθώ με τα αυτοκίνητα συγκοινωνίας σε νοσοκομείο στην Κόρινθο. Κανένα δεν ήθελε να με πάρει. Η αστυνομία τούς είχε τρομοκρατήσει. Κάποιος σοφέρ τέλος δέχτηκε παρουσία και ενός υπενωματάρχη, που μου πήρε και την πρώτη κατάθεση.

–Τους γνώρισες αυτούς που σε χτύπησαν; μου λέει.

–Ναι, απαντώ και λέω και τα ονόματα.

–Θυμάσαι καλά;

–Ναι, του απαντώ και υπογράφω.

Μα δεν βαριέσαι, όλοι τους έξω είναι και γυρίζουν, ο δολοφόνος μου έγινε και ανθυπολοχαγός των ΜΕΑ.

Στο νοσοκομείο που έμεινα εμάθαινα ότι είχε φτάσει στο κατακόρυφο το κυνηγητό των αγωνιστών και προ παντός σ' αυτούς που βγαίνανε από τις φυλακές και πήγαιναν στα χωριά τους.

Την άλλη φορά μαθαίνω στο νοσοκομείο πως η συμμορία του Μ. πήγε σ' ένα άλλο χωριό και σκότωσαν με το ξυνάρι το στέλεχος του ΕΑΜ Θανάση Τ. Πρώτης τάξεως λαϊκός αγωνιστής, αιωνία του η μνήμη. Αυτός δεν ήθελε να τους ακολουθήσει και όπως ήταν πιασμένος στον κορμό μιας μουριάς, ένας από τους χίτες χτύπησε στο κεφάλι με το ξυνάρι και τον αποτελείωσε.

Μες στο νοσοκομείο που βρισκόμουνα άκουγα κλάματα, κλάματα μάνας, που έσκιζε τα ρούχα της για το παιδί της. Ρωτάω και τι μαθαίνω: Ένας άλλος βαριά τραυματισμένος από χίτες είναι εδώ και δεν πρόκειται να ζήσει. Και πέθανε τα μεσάνυχτα. Ονομαζότανε Σταυρόπουλος και στην Κατοχή ήτανε στη Μέση Ανατολή και πολεμούσε με τους Άγγλους. Μετά την απελευθέρωση ήρθε στο χωριό του για να μείνει με την οικογένειά του. Τ' αδέρφια του, ο πατέρας του ήσαν στη φυλακή. Ένα μεσημεράκι πηγαίνοντας στο σπίτι του από το καφενείο, σ' ένα στενό του 'ριξε ένας τρομοκράτης ταγματαλήτης, ο Μ. έπεσε. Πάει κι αυτός.

Έκλεισε η πληγή μου. Έπρεπε να βγω από το νοσοκομείο, να

πάω στην Αθήνα να κάνω ηλεκτροθεραπεία για το παράλυτο χέρι μου. Ειδοποίησα και ήρθανε τα 2 παιδιά μου και με πήρανε. Με πήγανε σ' ένα φιλικό σπίτι και εκεί ξάπλωσα, δεν μπορούσα να κρατηθώ στα πόδια μου. Έτρεμε η ψυχή μου μήπως με πάρουν χαμπάρι πού βρίσκομαι και 'ρθουν και με ξεκάνουν. Εδώ μέσα δεν υπήρχαν εμπόδια γι' αυτούς. Μας είχανε κηρύξει σε διωγμό. Κάθε βράδυ τα αυτόματα δούλευαν στους δρόμους από τρομοκράτες. Η κόρη μου μου 'λεγε πως κάποιος Παπουλάκος είχε περάσει εδώ κι εβδομήντα χρόνια. Αυτός έλεγε πως θα 'ρθει εποχή που θα γίνει τέτοιο μεγάλο κακό που θα ζητάμε να βγουν οι πεθαμένοι από τους τάφους τους για να μπούμε μεις οι ζωντανοί. Περισσότερη ασφάλεια ήταν στη φυλακή. Δεν φαντάζομαι η καταστολή της κομμούνιας των Παρισίων και η κατόπιν τρομοκρατία να ήτανε χειρότερη από τούτη εδώ.

Έπειτα από δυο μέρες ήρθε και η μακαρίτισσα η γυναίκα μου με το πρωτογέννητό μου παιδί. Ήφερε τρόφιμα στα άλλα παιδιά και να με πάρει εμένα να φύγουμε για την Αθήνα. Έτσι κι έγινε. Την άλλη μέρα φύγαμε με το οτομοτρίς και φτάνοντας στην Αθήνα πήγαμε στο σπίτι μιας ξαδέρφης μας, όπου φιλοξενηθήκαμε για λίγες μέρες και κατόπιν η Αλληλεγγύη μάς πήγε σε άλλο σπίτι. Βρήκα και γιατρό που μου 'κανε την ηλεκτροθεραπεία. Ένας αξέχαστος επιστήμονας που βρίσκεται τώρα στον Άι-Στράτη.

Η γυναίκα μου και το παιδί μου έμειναν λίγες μέρες και έφυγαν για το χωριό. Προσπαθούσαν ν' ανοικοδομήσουν το σπίτι μας. Να βάλουν μια σειρά έπειτα από τέτοια καταστροφή που πάθαμε από την Κατοχή και την τρομοκρατία. Ήμασταν γδυτοί και τρισάθλιοι. Χειμώνας και δεν είχαμε ρούχο να ρίξουμε πάνω μας, ούτε και παπούτσια. Η γυναίκα μου φορούσε ένα ζευγάρι τσόκαρα και εγώ κάτι σχισμένες αρβύλες.

Ήταν το δεύτερο ταξίδι που έκαναν στην Αθήνα η γυναίκα μου φέρνοντας τρόφιμα. Αγαπιόμασταν πολύ. Ποτέ δεν με πίκρανε σ' όλη μου τη ζωή, αιώνια η μνήμη της. Τιμή και δόξα. Στο δεύτερο τούτο ταξίδι πήγαμε μαζί στο σταθμό αυτοκινήτων. Έριχνε χιονόνερο κι ήταν διπλωμένη μ' ένα σάλι. Τα τσόκαρά της γλιστρά-

γανε και δεν μπορούσε να περπατήσει στην άσφαλτο. Της είπα: «Μόλις πας κάτω στο χωριό να πουλήσεις τα καλύτερα κτήματα και να ντυθείς κι εσύ και τα παιδιά». Φτάσαμε στο σταθμό και αποχαιρετιστήκαμε. Όταν έφυγα λίγα βήματα, την φώναξα κοντά μου, την ξαναφίλησα και χωρίσαμε για να μην ξανασμίξουμε πια ποτέ. Έφυγε. Πέρασαν τρεις μέρες. Κάθε πρωί έφευγα, πήγαινα κι έκανα ηλεκτροθεραπεία στο χέρι μου.

Μια μέρα συνάντησα έναν πατριώτη μου ο οποίος είχε μάθει τη δολοφονία της γυναίκας μου, αλλά μου το έκρυψε. Παίρνω την εφημερίδα και βλέπω μιαν ανταπόκριση απ' την πατρίδα μου: «Άγρια κατακρεουργήθηκε η γυναίκα του αγωνιστή Κ. Ν. από χίτες του χωριού της». Σκοτούρα μού ήρθε και ακούμπησα στον τοίχο για να μην πέσω κάτω. Πάει ο άνθρωπος που στήριζα τις ελπίδες μου, τη ζωή μου. Έχασα τον πολύτιμο θησαυρό μου και είμαι ανίκανος για δουλειά. Απελπισία μ' έπιασε, έχασα τα λογικά μου και το δρόμο. Αλλού ήθελα να πάω και αλλού πήγαινα. Έκλαιγα απαρηγόρητα, δεν είχα και κανένα να με παρηγορήσει. Πήγα στην εφημερίδα και στην Ε.Α. και ζήτησα προστασία. Γενήκανε διαβήματα στον εισαγγελέα κτλ. πιαστήκανε οι δολοφόνοι, αλλά έπειτα από δυο μέρες τους άφησαν. Πώς έγινε η δολοφονία της γυναίκας μου;

Οι δολοφόνοι αφού δεν κατόρθωσαν την εξόντωσή μου, στις 18 του Δεκέμβρη του 1945, είχαν λυσσάξει. Την άλλη μέρα της αποπείρας μου στο Κιάτο πήραν απόφαση να εξοντώσουν όποιον άλλον από το σπίτι μου. Ο γιος μου βρισκότανε στο χωριό, έπρεπε να βρεθεί και μια αφορμή. Την ήβραν. Στο χωριό ήταν τότε κάποιος ηλικιωμένος κουμπάρος ενός τρομοκράτη. Όταν ο γιος μου το '44 ήταν πολιτοφύλακας, του κατάσχεσε κρυμμένα στρατιωτικά είδη κατόπιν εντολής της διοίκησης. Πάνω σ' αυτή την πρόφαση στηρίχτηκαν. Τον κάλεσαν στο γραφείο για να δώσει λόγο, αλλά κατόρθωσε και τους έφυγε. Έπειτα από την αποτυχία αυτή, πήραν τη μάνα του από μέσα απ' το σπίτι, απ' το τζάκι προστατά την αρπάξανε, τα παιδιά κρεμάστηκαν απάνω της και απάνω τους, με κλάματα και φωνές τα 3 παιδιά. Την πήγανε σε μια απο-

θήκη του συνεταιρισμού που χρησιμοποιούσαν για τόπο βασανιστηρίων και αφού την εβασάνισαν όλη νύχτα, την πέταξαν στο δρόμο κομματιασμένη. Έτσι τα χαράματα την άλλη μέρα την ήβραν τα 3 μικρά, πήραν τους δρόμους χαράματα και την ήβραν εκεί. Μετά το θάνατό της χειροτέρευσε της φαμίλιας μας η πείνα και η ταλαιπωρία. Ευτυχώς που ο κόσμος μάς συμπονούσε. Από το υστέρημά του με είδη και με χρήμα με βοηθούσε ώσπου βρήκα δουλειά, αν και σακάτης που ήμουνα, σ' ένα γραφείο τούς έκανα δουλειές του ποδαριού. Σ' αυτό το γραφείο χρωστάω τη ζωή των παιδιών μου.

24. Λίγα τα λόγια του

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΑ

ΕΙΧΑ ΤΟ ΜΙΧΑΛΗ ενοικιαστή σ' ένα καμαράκι που νοικιάζω, ήτανε ήσυχος κάπως βαρύς. Ήτανε η καταγωγή του Μικρασιάτης κι εγώ πρόσφυγα. Είχε πάει στον πόλεμο και γύρισε απ' την Αλβανία δυο μήνες ποδαρόδρομο, το πετσί του κόλλησε στα κόκαλά του. Στην οικογένειά του τον κλαίγανε πως χάθηκε μένανε σ' επαρχία. Εκείνος έμεινε από τότες στην Αθήνα καθώς και πολλοί επί Κατοχής, έφεδροι που λέγαμε, τους βλέπαμε κουρελήδες και νηστικούς αν θυμάστε... Ο Μιχάλης δούλεψε στο Σωματείο τους, μου τα 'λεγε.

Με την απελευθέρωση πήγε υπάλληλος στην Περίθαλψη, νοίκιασε το καμαράκι μου. Ήξερε τ' αγγλικά δεν τον γελούσανε. Μια φορά μου λέει: «Δε μας μοιράζουνε τίποτα σ' εμάς τους αριστερούς, όσοι παίρνανε απ' τους Γερμανούς αυτοί πρώτοι και τώρα».

Μου είπε και πως πάνε οι προϊστάμενοι Αμερικανοί ντύνουνε ξεγυμνωμένα παιδάκια στους συνοικισμούς, τα βγάζουνε φωτογραφία με καλά ρούχα κι αμέσως τους τα παίρνουνε... «τα 'χουμε σ' ένα ντουλάπι φυλαγμένα...» Το 'λεγε και γελούσε τάχα, μα το γέλιο του φαρμάκι.

Έπειτα τον επιστρατέψανε. Πώς έτσι; Είχαμε ιδεί στο Σύνταγμα παρέλαση κάτι καλοντυμένους, γυαλισμένους, άλλο είδος στρατιώτες με κόκκινο σιρίτι, περπατούνε κορδωμένοι και κλοτσούνε σα Γερμανοί.

—Είναι των Εγγλέζων οι έμπιστοι..., έτσι λέει ο κόσμος.

Άμα ντύθηκε, στις αρχές μάς έρχεται, αδύνατον να μην κουβαλά καμιά κουραμάνα, καμιά κονσέρβα. Έπειτα τον χάσαμε. Άνοιξε η γης και τον κατάπιε. Ρωτώ άλλα παιδιά φίλους του, μιλούνε μασημένα: «Κλείσανε μέσα μερικούς...» «Είναι περιορισμένοι».

Λαβαίνω γράμμα της μητέρας του: «Αν είσθε Χριστιανή, κυρία Μυρσίνη, φρόντισε μάθε διά τον υγιόν μας ο σύζυγός μου κατέπεσεν εν απελπισία, δεν αναφέρει καν το προσφιλές του υιού μας όνομα...»

Παίρνω έναν έναν τους στρατώνες, ούτε να σταθούμε στην Πύλη επιτρέπουνε. Όλη μέρα τρέχω, το βράδυ έρχονται πολλά στο νου μου...

Ήλθε κι η αδελφή του απ' την επαρχία. Με τα πολλά έφτασε σ' ένα εξοχικό μέρος. Οι Άγγλοι λέει εκεί ανοίξανε στρατώνες κρυφούς και φυλακές δικές τους, ο κόσμος μουρμουρίζει. Με τα πολλά ένα πρωί μάς τον παρουσιάσανε σ' έναν διάδρομο, τον φέρανε ανάμεσα σε δυο σκοπούς. Μας μιλά γελαστά, ήταν όμως σκελετός. Και τα μαλλιά του άσπρα σα να περάσανε πάνω του χρόνια. Μας είπε ονόματα να ειδοποιήσουμε κι άλλα σπίτια, ήτανε λέει 30 παιδιά μέσα.

Στο χρόνο πάνω τους περάσανε Στρατοδικείο. Οι μάρτυρες αξιωματικοί δεξιοί, καθώς και τέσσερις που «μετανοήσανε» δήθεν, βαλτοί αυτοί. Εμείς ελπίζαμε πως η αλήθεια θα φανεί. Φέραμε για υπεράσπιση κάποιον κουμπάρο τους αξιωματικό να πει πως στο μέτωπο ήταν να πάρει ο Μιχάλης παράσημο, μα τον αποκλείσανε, δήθεν ήρθε αργά. Εμείς φαρμακωθήκαμε, ακόμη ελπίζαμε... Άδικα όμως, εκείνο το δικαστήριο τούς έχει δικασμένους κιόλας. Ο πρόεδρος ρωτά και ξαναρωτά: «Τι φρονείς περί Κομμουνισμού;» Μερικοί κάνουνε δήλωση. Ο δικός μας μιλά κοφτά, λίγα τα λόγια του, τον δικάσανε 20 χρόνια, δικάσανε φρόνημα, για το φρόνημα πιο ύστερα τους εκτελούσανε.

Στα 8 χρόνια κάνανε αναθεώρηση, απαλλάχτηκε. Δε μας είπε για τα βασανιστήρια, μόνο μια φορά μας έδωσε να καταλάβουμε μετά πολλά χρόνια ο ίδιος:

—Είμαστε ξεδιαλεγμένοι κι επιστρατευμένοι με κλήσεις προσωπικές, για φρονήματα. Μας μεταφέρονε σε «λόχο ειδικό», σε χτίριο ιδιωτικό επιταγμένο σε προάστιο. Δε μας δίνουν άδειες εξόδου, είμαστε κρατούμενοι. Άρχισαν «προανακρίσεις» για «προμελετημένη στάση» για «δράση ανατρεπτική» και τέτοια.

Επιδιώκουν να εκδηλωθούμε να μας καταδικάσουν ή να μας ξεφτελίσουν ν' αποκηρύξουμε. Μας παίρνουνε με τη σειρά: «Τι έχεις να πεις;» Σε πάνε σε ιδιαίτερο υπόγειο. Δυο «έμπιστοι» βαστούνε στον ώμο ανάμεσά τους ένα τουφέκι όπως βαστούνε το καντάρι. «Δεν έχεις τίποτα να πεις;» Σου δένουνε τα πόδια, σε σέρνουνε «δε μιλάς ρε;» Σε κρεμνούνε με το κεφάλι κάτω «τί ξέρεις ξέρασε». Σε χτυπούνε στις πατούσες με βούρδουλα. Μερικοί σπαράζουνε, λιγοθυμούνε αμέσως. Άλλοι βαστούνε. Σταματούνε, σε ξεκρεμνούνε και πάλι φοβέρες, πάλι βρισιές και πάλι κρέμασμα, ξύλο. Ανάλογα με τι ελπίζουνε να μάθουνε. Ανάλογα και με το πόσο βαστάς. Το καμουτσί στην αρχή τ' ακούς σφυριχτό είναι ψιλό, κόβει, μετά πιάνει αίμα και πετσιά βαραίνει, το βρέχουνε, βρέχουνε κι εμάς. Μόλις πάρει τέλος σε λύνουνε σου φορούνε αμέσως τ' άρβυλα να μην πρηστούνε τα πόδια σου, δεν πρήζονται, μαυρίζουνε. Απ' τους δικούς μας ένας έπαθε κακές πληγές, κουτσάθηκε. Γι' αυτόν έλεγε ο «αρχιβασανιστής»: «Δεν ήμουνα παρών εγώ, αν ήμουνα δε θα πάθαινε». Αυτός είχε μαθητέψει στους Άγγλους το 'χε τέχνη το ξύλο και καμάρι επαγγελματικό. Με περάσανε 4 φορές. Άμα περιμένεις να σε πάρουνε τότε χρειάζεται απόφαση, το κορμί σου τρέμει χωρίς να το θες. Άλλοι τρώγανε στο ενδιάμεσο, παίρνανε συσσίτιο κανονικό άλλοι δε βάζανε τίποτα στο στόμα...

25. Έτσι χάσαμε χιλιάδες πατριώτες

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΕΝΑΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ

ΗΜΟΥΝ ΤΟΤΕ (1946) νέος δικηγόρος στη Θεσσαλονίκη. Μάθαμε ότι έξω απ' τη Νάουσα είχαν εμφανιστεί μερικοί απ' τους αντάρτες που δεν παραδώσανε τα όπλα, είχαν ακουστεί στους λόφους πυροβολισμοί. Με την αφορμή αυτή ο διοικητής Χωροφυλακής έκανε ομαδικές συλλήψεις, πιάστηκαν πάνω από 200 κάτοικοι, μάλιστα κατά σπάνια προτίμηση πιάστηκαν σε μεγάλη αναλογία υπάλληλοι, δάσκαλοι, κτηματίες, έμποροι, τους βασάνιζαν σκληρά για να «ομολογήσουν» κάποιο γενικότερο, μυστικό σχέδιο για κατάλυση της εξουσίας.

Μας δώσαν εντολή, σε μένα και 2 άλλους να πάμε να εξετάσουμε την κατάσταση. Μερικοί καλοπροαίρετοι συμβουλεύουν να μην πάμε. Πήγαμε όμως, φτάσαμε περίπου μεσημέρι με ταξί, επισκεφθήκαμε αμέσως τον διοικητή Χωροφυλακής, εκείνος μας υπέδειξε να επισκεφτούμε πρώτα τον Έπαρχο, στο αντικρινό Δημόσιο κτίριο απ' την άλλη πλευρά της πλατείας. Πήγαμε, ανέβαλε κι ο κ. Έπαρχος να μας δεχτεί. Βγαίνοντας μας πλησιάζουν τρεις αστυνομικοί με πολιτικά και μας διατάζουν να τους ακολουθήσουμε. Τους ακολουθήσαμε. Μας πάνε στη Διοίκηση Χωροφυλακής πάλι όχι απ' την κυρία είσοδο, παρά σ' ένα προαύλιο μας κλείνουνε σε κάτι καρβουναποθήκες. Ζητούσαμε να δούμε κάποιον υπεύθυνο δεν παρουσιάστηκε κανείς ως το βράδυ.

Προς το βράδυ έρχονται στο προαύλιο μια ομάδα χωροφυλακες περίπου 20 μαζεύονται γύρω από μια βρύση που έτρεχε ωραία άφθονο νερό σχημάτιζε και σαν στέρνα. Μας μεταφέρουν και μας εκεί, μας γυμνώνουν και μας περνούν από φάλαγγα έναν έναν με τη σειρά. Δηλαδή σε ξαπλώνουν γυμνό χάμω, περνούν μια θελιά δερμάτινη στα πόδια, πάνω απ' τον αστράγαλο στα σφυρά, στη θελιά περνούν ένα ξύλο και την στρίβουν για να σφίξει,

σφίγγουν έτσι, ακινητούνε χάμω τα πόδια και σε χτυπούνε στις πατούσες που είναι στητές και ακίνητες, χτυπούνε με ξύλα και ραβδιά ρυθμικά. Λιγοθυμούσαμε απ' τους πόνους, άλλος αμέσως άλλος βαστούσε περισσότερο. Κατά τις 10 τη νύχτα παρουσιάζεται ο διοικητής στην αυλή. Του φωνάζω μ' όλη τη δύναμή μου «αίσχος, μας βασανίζουν». Πολλές φορές φωνάζαμε, σα να μην ήξερε τάχα τι γίνεται. Εκείνος κούνησε το χέρι του και απαντά: «Έχετε ακόμη καιρό...» Στις 2-3 το πρωί μας αφήνουνε δε μπορούμε να σηκωθούμε. Μας στήνουν όρθιους με κλοτσιές μας τραβούνε προς το κτίριο, σε μια εσωτερική σκάλα, μας κολλούνε στον τοίχο, ετοιμάζουνε τα αυτόματα, είναι οι οπλισμένοι φρουροί αυτοί μας σκοπεύουν. «Θα τραγουδήσετε του αητού το γιο ή θα ρίξουμε...» Βγάλαμε κάτι άναρθρες κραυγές. Εκεί κατάντησε το τραγούδι τούτο. Ανεβαίνομε ύστερα στο πάνω πάτωμα τοίχο τοίχο ακουμπούμε, πατούμε στις φτέρνες, τα ποδάρια πρησμένα τούμπανο. Μας πετούνε σ' ένα θάλαμο σκοτεινό. Δεν υπάρχει φως πουθενά. Μέσα είναι άνθρωποι πολλοί, τρυπώνομε. Συνηθίζουνε τα μάτια στο σκοτάδι, αρχίζει και ξημερώνει, διακρίνομε ανθρώπους με τα ποδάρια στημένα ψηλά στον τοίχο. Έχουν περάσει όλοι από φάλαγγα.

Το πρωί μάς κατεβάζουν πάλι κούτσα κούτσα στο προαύλιο, ένας στρατιωτικός γιατρός εξετάζει τις πληγές, έφεραν ένα καζανάκι νερό βραστό και γάζες, ανοίγει με νυστέρι και τρέχει το χτυπημένο, μαύρο αίμα, πλένει το μέρος και βάζει τις γάζες. Μας αφήνουν εκεί ξαπλωμένους. Περνά ο αρχιβασανιστής Λ... δίνει παραγγελία στους χωροφύλακες φρουρούς: «Φέρτε νερό ξεπλύνετε καλά χάμω τα αίματα γιατί θα τους ταραξούνε οι μύγες» μη μας ενοχλήσουνε τάχα οι μύγες.

Την τρίτη μέρα με κατέβασαν για ανάκριση. Όλες τις μέρες βέβαια νηστικοί. Κάτι μας έδιναν να βάλουμε στο στόμα οι ντόπιοι κρατούμενοι απ' ό,τι τους έφερναν οι συγγενείς. Στο γραφείο του ο διοικητής, αυτός που τον παρακαλούσαμε με βάζει τώρα και καθίζω. Μπροστά του έχει τις 2 ταυτότητές μου δικηγορική και δημοσιογραφική. «Εδώ βλέπω μιαν ιδιότητα που σας απένειμε η

Ελλάς, είσθε δικηγόρος. Την άλλη σας απένειμαν οι εχθροί της, είσθε δημοσιογράφος συνωμότης».

–Πώς το εννοείτε;

–Ιδού... Και μου δείχνει το σφυροδρέπανο της σφραγίδας που είχε νόμιμο έμβλημα η εφημερίδα μας, το νόμιμο τότε Κ.Κ.

Εκεί στηρίχτηκε κατηγορία συνωμοσίας για την ασφάλεια της χώρας κλπ. Περάσαμε από έκτακτο Στρατοδικείο, δικαστήκαμε σε θάνατο. Πώς γλιτώσαμε; Η απόφαση δεν υπογράφηκε την ίδια νύχτα, έπαθε βλάβη το ηλεκτρικό καλώδιο, δεν εκτελεστήκαμε την επομένη το πρωί. Έτυχε την ίδια μέρα να περάσει ένας μόνιμος δικαστικός της στρατιωτικής Δικαιοσύνης που εξέφρασε αμφιβολία και δυσφορία για το αστήριχτο κατηγορίας και τη διαδικασία, η απόφαση τροποποιήθηκε σε ισόβια.

Με παρόμοιες «δίκες» κι οργανωμένα βασανιστήρια συνέχισε η εξουσία 4 χρόνια, έτσι χάσαμε χιλιάδες πατριώτες.

26. Δράση ανατρεπτική

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΕΝΑΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ ΓΛΥΠΤΗΣ

ΗΡΘΑΝ ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ και με συλλάβανε, δείξαν τις ταυτότητες οι δύο αστυνομικοί με πολιτικά, μου είπαν πως θα πάμε στην Ασφάλεια «λίγη ώρα», εγώ κατάλαβα οι συνάδελφοι κάναν πως δουλεύανε, τους χαιρέτησα. Περάσαμε απ' το σπίτι, εκεί άλλοι δυο αστυνομικοί κάνανε έρευνα βιβλία, έπιπλα σωρός, περιμέναμε ώσπου να τελειώσουνε, δε με ρωτήσανε τίποτα. Δεν είχαν βρει τίποτα.

Με βάλαν σ' ένα τζιπ, πήγαμε στην Ασφάλεια, στην απομόνωση. Το κελί θα ήτανε 1,50x2 χαμηλοτάβανο μ' ένα λαμπτήρα στον τοίχο. Ακούμπησα στον τοίχο και στάθηκα όρθιος, στάθηκα ώρες. Έπειτα κάθιζα και πάλι σηκωνόμουνα έκανε κρύο, γύρω γύρω τσιμέντο. Μετά πολλές ώρες μού πετάζανε μέσα δυο κουβέρτες που φέρανε οι δικοί μου, άπλωσα και ξάπλωσα, κοιμόμουνα λίγη ώρα, σηκωνόμουνα ξεμούδιαζα και πάλι έπεφτα. Δεν ξεχωρίζεις ώρες, πότε ξημερώνει πότε νυχτώνει, ξεχωρίζουνε κάτι θόρυβοι, επισκεπτήριο, αλλαγή φρουράς, σε μια νάρκη τ' ακούς. Μου φέρανε και φαΐ απ' το σπίτι, άνοιξε η πόρτα και τ' ακούμπησαν χάμω, κάτι χόρτα και λίγο κρέας κομματιασμένο, επιθεωρημένο. Στο αποχωρητήριο με βγάζανε 3 φορές το 24ωρο, σε καμιά έκτακτη ανάγκη έπρεπε να χτυπάς να ξεφτελίζεσαι ώσπου ν' ανοίξουνε. Καμιά φορά μου μιλούσε κανένας φρουρός πιο καλός, μου 'λεγε τι μέρα είναι, τι ώρα, την πόρτα την άφηνε ανοιχτή καμιά πιθαμή να μπει αέρας. Ένας υπαξιωματικός με ρωτούσε κάποτε για κάτι ασκήσεις στ' αρχαία, περνούσε εξετάσεις λέει. Μου βάλαν μέσα κι έναν χαφιέ, τον κατάλαβα, έκανα σα να μην ήτανε, τον πήρανε σε 4 μέρες.

Με πήραν στην ανάκριση σε γραφείο. Τη στιγμή που με βγάλανε στο φως θαμπώσανε τα μάτια μου μα κρατήθηκα.

Με την ανάκριση κατάλαβα πως μ' έχουν μπλέξει δυο υπηρεσίες. Έμαθα ύστερα πως η μια με «δάνεισε» στην πρώτη τούτη γι' ανάκριση δε με «παρέδινε» γιατί ετοιμάζανε δίκη εντυπωσιακή για «δράση ανατρεπτική», «έκτακτα μέτρα» και εξασφαλίζανε βαριές ποινές και θάνατο. Ξέρανε από πριν, επιβαρύνουν όσους είμαστε μέλη σε κομματική οργάνωση.

Σε λίγες μέρες πάλι με πήραν στην ανάκριση. Μου δώσανε κάθισμα, μου προσφέρανε και καφέ. Κάτι ελπίζουν φαίνεται από μένα. Εγώ κατάλαβα τώρα πιο καλά το μπλέξιμο. Κατάλαβα και ποιοι αναφέρονε τ' όνομά μου άμα πιάστηκα. Συνηθίζανε και το κόλπο τούτο: «Ο τάδε μάς τα είπε, μίλησε και συ, τα ξέρομε όλα, θ' αλαφρώσεις τη θέση σου...» Πολλοί αμάθητοι τότε λένε κι ό,τι τους υποδείξουν, ή και περισσότερα, κοιτάζει ο ένας να τα ρίξει στον άλλον, σε κουρελιάζουνε άμα δεν αντέξεις ευθύς εξ αρχής, είχαμε αρκετά τέτοια, αδυναμίες και δράματα και «μεταμέλειες», πέφτει δυσπιστία συναμεταξύ μας, άλλους τους υποπτευόμαστε άδικα, πολλοί έπειτα ντρέπονται αναιρούνε.

Περίπου 40 μέρες βάσταξε η απομόνωση, έπειτα μ' έστειλαν φυλακή. Εκεί βρεθήκαμε πάνω από 50 για την ίδια υπόθεση. Και ξεκαθαρίσαμε συναμεταξύ μας πολλά. Είχε ακουστεί πως κι εγώ μαρτύρησα ονόματα, πέρασε καιρός για να ξεθαριστεί κι αυτό.

Στη φυλακή, στους θαλάμους, στους διαδρόμους είμαστε στοιβιασμένοι, δεν είχες τόπο ούτε να περάσεις. Όμως το σώμα ξεμούδιαζε, βγαίναμε στο προαύλιο, στεκόμαστε για συσσίτιο ουρά. Οι μέρες μου φανήκανε μεγάλες, δεν περνούσαν οι ώρες το θυμούμαι καλά, στην απομόνωση φαίνεται περνούσαν πολλές ώρες με τον ύπνο. Δυο φορές την εβδομάδα είχαμε ταχτικό επισκεπτήριο. Ήρθε πρώτα η αδερφή μας η μεγάλη, έμαθα πως φέραν και την άλλη απ' την εξορία να δικαστεί στη δική μας υπόθεση. Απ' το σπίτι μας ήμαστε τότε 4 κρατούμενοι. Έπειτα ήρθε κι η μητέρα, με κοίταζε απ' τη σίτα και την κοίταζα δε βρίσκαμε τι να πούμε, συχνά το παθαίνει κανείς αυτό. Ήταν πολύ χαλασμένη.

Λάβαμε την κλήση για τη δίκη μετά 6-7 μήνες, τα είχαμε πια ξεκαθαρίσει καλά. Μερικοί που τα είχαν μπλέξει στην ανάκριση,

αποφασίσανε να τ' αρνηθούνε, είμαστε έτοιμοι. Μας επέτρεψαν δικηγόρους δύο μέρες πριν τη δίκη. Εξάλλου τους νόμους δεν τους πρόσεχε κανείς. Μάρτυρες της κατηγορίας ήταν 16 αστυνόμοι της Ασφάλειας. Αδίκημα και τεκμήριο δεν παρουσιάζανε, κρίνανε φρόνημα. Επίσης για υπεράσπιση όσοι γνωστοί μας ήρθαν, με χίλια παρακάλια λέγαν: «Ξέρω τον τάδε για καλό παιδί», «έχει συμπάθειες και φήμη καλή», δεν λέγαν άλλο τίποτα. Στο δικαστήριο πάλι έγινε προσπάθεια να μας διασπάσουν. Παρουσίασαν και μια κοπέλα που άλλοτε ήταν δικιά μας, δεν ξέρω αν ήταν βαλτή εξαρχής. Όμως τώρα κόντεψε να μπλέξει στα δικά τους δίχτυα: «Πώς το έμαθες αυτό;» «Μου το είπε ο κύριος υπαστυνόμος στο Τμήμα...» Ήρθε δύο φορές ύστερα την αποσύρανε.

Μας παίρναν και μας φέρναν στην κλούβα βλέπαμε δρόμους, κόσμο, μας φάνηκαν ωραία όλα. Στο δικαστήριο εξάλλου η πρώτη ώρα είναι λιγότερη κι η αγωνία παρά όταν περιμένεις.

Εγώ δικάστηκα ισόβια, έκανα και χρόνια και απαλλάχτηκα στον Άριο Πάγο με τις αναθεωρήσεις.

27. Στο λόγγο κάναμε τη μοιρασιά

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΕΝΑΣ ΑΝΤΑΡΤΗΣ

ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟ '47 κατεβήκαμε τέσσαρες απ' τις Μουριές που 'τανε το συγκρότημά μας να πάρουμε κάτι τροφές απ' την αποθήκη του χωριού. Περάσαμε απ' τη Μεγάλη Βρύση για να πιούμε νερό και να ξεκουραστούμε στη δροσιά. Σαν φτάσαμε μου λέει ο Κωστής πως ήθελε ν' αλλάξει και θα πάει στο σπίτι του, κει δα κοντά και θα μας βρει στην πιάτσα ή στην αποθήκη. Τον άφησα κι έφυγε. Καθήσαμε λίγο κι ύστερα κατηφορίσαμε κατά την πλατέα. Εκεί μας ζήτησε άδεια για λίγη ώρα κι ο Γιακούλης κι έφυγε. Καθήσαμε σε κάτι καρέκλες του καφενείου κι έβγαλε ο σύντροφος ο Μάνος τις αρβύλες, γιατί τον πιάνανε. Κοιτάζαμε ένα γύρω τα δέντρα της πλατείας και χαζεύαμε τα σπυργίτια, όταν γυρίζει ο Μάνος και μου δείχνει κατά το βουνό: «Στρατός δεν είναι;» ρωτάει. Κοιτάζω κι εγώ και τι να δω... καμιά σαρανταριά στρατιώτες με σκυλιά... Κείνη την ώρα δεν ήξερα τι να κάνω τα 'χασα δεν καταλάβαινα από πού ήρθανε χωρίς να τους πάρουμε χαμπάρι. Σηκώνομαι απάνω και λέω γρήγορα του Γιώργη να τρέξει να δώσει χαμπάρι και να μας περιμένουν όλοι στα χαμίνια. Εγώ κάνω κατά το σπίτι του Κωστή κατά το βουνό. Δεν είχα κάμει καλά καλά καμιά κατοστή βήματα και βλέπω τον Κωστή να περνάει από μπρος μου, τρέχοντας όσο μπορούσε. Δεν πρόλαβα να του μιλήσω, έστριψε. Γυρίζω και γω και τρέχω. Μόλις έφτασα στην πλατεία ακούω δίπλα μου «βζ... βζ... βζ...» τρεις σφαίρες ξυστές στο κεφάλι μου. Με είδανε... Σαλτέρνω τον τοίχο του σχολειού μπαίνω στον κήπο κι από κει στα χωράφια. Σαλτέρνω τις αβραγιές και πίσω μου έβαζε πολυβόλο. Παπ παπ παπ, όσο μπορούσα πιο μεγάλες δρασκελιές και πιο μεγάλα σάλτα (με τρεις δρασκελιές περνούσα αβραγιά). Κόντευα να πέσω στ' αμπέλια μα βλέπω μπροστά μου συρματοπλέγμα. Πιάνομαι απ' τα συρματοπλέγματα. Καθώς έπε-

φτα απ' την άλλη πιάνεται ο αορτήρας του αυτόματου και το παντελόني μου. Χωρίς να λογαριάζω τ' αγκάθια των συρμάτων τα χούφωνα για να ξεμπλεχτώ. Το πολυβόλο ακόμα με χτυπάει, δε με βάρεσαν. Επιτέλους κατάφερα και ξέμπλεξα το πανταλόني μου σκισμένο ως κάτω. Ξανασαλτέρνω ένα δυο τοίχους και χώνομαι μέσα στα κλήματα, δε με βάρεσαν. Σκυφτά σκυφτά περνάω τ' αμπέλι και φτάνω σ' ένα ξέφωτο. Κατάλαβα πως αν ξεμυτίσω θα με βαρέσουν πάλι, τι να κάνω; Να λουφάξω εκεί ήταν φόβος να με πιάσουν αν κάνανε καμιά εξερεύνηση. Αυτά δα σκεφτόμουνα, άκουσα τουφεκιές κατά τις Μηχανές και τις Πετρένιες. Μπήκανε ψύλλοι στ' αυτιά μου, κακό πέρασε απ' το μυαλό μου και θυμήθηκα τον Κωστή, που 'καμε κατά τις Μηχανές. Είχε σταματήσει το μυαλό μου, τι να κάμω, μπρος γκρεμνός και πίσω ρέμα. Αποφάσισα να περάσω το ξέφωτο κι ό,τι ήταν να γίνει ας γίνει, είπα. Σκυφτά σκυφτά έφτασα στην άκρη του αμπελιού. Εκεί βλέπω ένα χαντάκι που περνούσανε το νερό απ' την αντικρινή στέρνα στ' αμπέλι. Είχε βάθος ίσαμε μισό μέτρο, γεμάτο χορτάρια. Σέρνομαι με την κοιλιά μ' εμπόδιζε όμως το παντελόني μου. Το ξεκουμπώνω και τ' αφήνω. Σύρθηκα όλο τ' αυλάκι και σα βγήκα ήμουν άλλο πράμα, με τις λάσπες και τα τριβόλια που είχανε κολλήσει απάνω μου. Κατηφορίζω κατά τα καμίνια. Σαν έφτασα δεν βρήκα κανέναν. Γυρίζω πίσω να δω τι έγινε ο Κωστής. Περνάω τον Παπά και φτάνω σ' ένα υψωματάκι. Βλέπω στις Μηχανές είχε μαζωχτεί κόσμος και στρατός. Εκειδά βλέπω φέρνουν μια σκάλα και πάνω βάλανε ένα σώμα. Χίλια φίδια με ζώσανε. Δάγκωσε η καρδιά μου. Κατέβηκα και τράβηξα για το τσαρδάκι της Δημητρούλας που 'τανε κοντά. Σαν μ' είδε σε κείνα τα χάλια έβαλε τα γέλια. «Μωρή γελάς;» της λέω, «δεν ακούς πως μας σκοτώσανε τον Κωστή;» Δεν ήξερε πως είχε στρατό στο χωριό και πως βαρούσαν. Νόμιζε πως κανένας δικός μας θα 'βαζε με το πολυβόλο. Σαν άκουσε το σκοτωμό δεν είχε κρατημό το κλάμα της. Της λέω: «Σώπα και τρέχα να δεις μην είναι λαβωμένος, γω θα σε περιμένω να μου πεις».

Σαν έφυγε αυτή κοίταξα τα χέρια μου, στις σχισμάδες είχε πηξει αίμα και λάσπη. Τα ξέπλυνα με λίγο ξύδι που βρήκα σε μια

γωνιά και αλαφρώσανε. Σε μισή ώρα γύρισε η Δημητρούλα κατακλαμένη και κίτρινη. «Τον σκοτώσανε», μου λέει, «πάει ο Κωστής». Δεν μπόρεσα να κρατηθώ. Σηκώθηκα να φύγω. «Κάτσε» μου λέει, «για να σου πω πώς τον σκοτώσανε και ποιος».

Πήρα μια κανάτα νερό της έδωσα και πλύθηκε. Ύστερα μου λέει: «Έτρεχε να περάσει το πλαγάκι για να πέσει στον Παπά μα μπροστά φυλάγανε τέσσαρες στρατιώτες, χώθηκε σε κάτι βάτα, δεν τον είδαν, αλλά απ' αντικρύ η γυναίκα του Ξενοφών έδειξε τα βάτα στο στρατό και τους έκαμε νόημα πως μέσα είναι, κατάλαβε το νόημα ο Σταύρος απ' το χωριό που του είχανε σκοτώσει οι αντάρτες τον αδερφό του, έναν παλιάνθρωπο, αυτός έριξε δυο τρεις τουφεκιές μέσα και σαν έκαμε να βγει ο Κωστής τον χτύπησε στο κεφάλι και τον σκότωσε...»

Έφυγα. Στις εννιά η ώρα βρέθηκα στο λημέρι. Γύρω στους καπετάνιους που 'χανε φτάσει, ήτανε όλοι οι σύντροφοι. Εκεί κάθησα καταγής, μου 'ρχόντανε να κλάψω. Ο καπετάνιος ήρθε κοντά μου και του είπα άλλη μια φορά πώς γίνηκε. Ύστερα σταθήκαμε προσοχή ένα λεπτό στη μνήμη του Κωστή και δώσαμε το λόγο μας πως γρήγορα θα τον πληρώσουν. Βάλαμε διπλοσκοπιές κείνη τη νύχτα και πέσαμε να κοιμηθούμε. Κανένας δεν είχε όρεξη για φαΐ.

Την αυγή μάς σήκωσε ο καπετάνιος, μαζωχτήκαμε σε μια πλαγιά και κει ήρθε ο Γεραγώρης και μας είπε πως πρέπει να πάμε σήμερα στο χωριό για να πάρουμε, αν δεν τον έχουνε θάψει τον Κωστή και να τιμωρήσουμε αυτουνούς που μας βλάψανε. Λοιπόν ξεκινήσαμε για το χωριό. Χωριστήκαμε σε τρεις ομάδες από είκοσι, τόσοι πάνω κάτω ήμασταν. Σε μισή ώρα φτάσαμε στο χωριό. Κει μάθαμε από κάτι χωρικούς πως σκοτώσανε και τον Τρύφωνα στις Αγιανές και πως φύγανε μ' αυτοκίνητο που τους περιμένανε στ' Άσπρα Χώματα. Πήγαμε όλοι στο σπίτι του Κωστή. Σα μας είδε η μάνα του μας αγκάλιασε και μας φιλούσε. Σταθήκαμε γύρω στην κάσα και τραγουδήσαμε το «επέσατε θύματα αδέρφια εσείς». Όλος ο κόσμος δεν κρατιότανε απ' τα κλάματα.